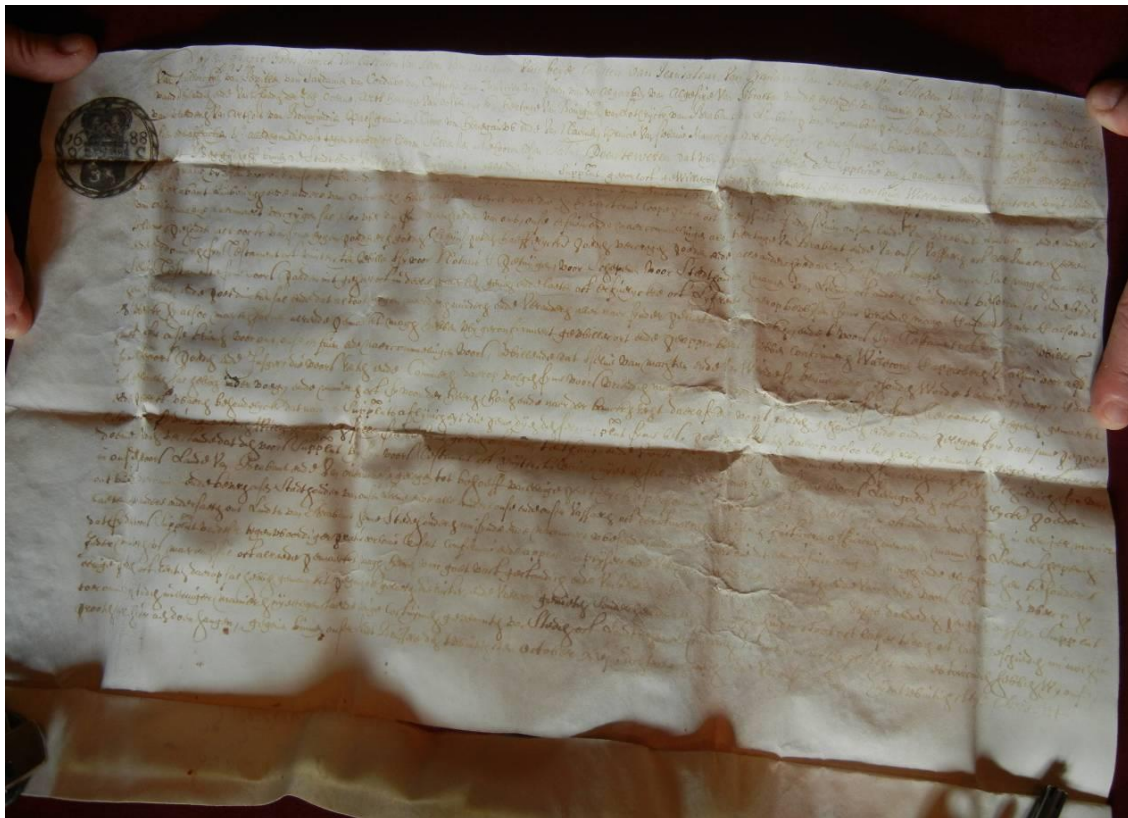

Overgenomen uit: Begijnhofkrant 50 (2015) 10 - 12
Uit het archief van het begijnhof van Turnhout
Charter gegeven door Karel II op 20 oktober 1688

Jef Van den Bergh en Hugo Vanden Bossche

*Koning Karel II van Spanje, in titel heerser over de Zuidelijke Nederlanden (1665 – 1700) (*6 november 1661 – † 1 november 1700), de laatste 'hertog van Brabant' die rechtstreeks afstamt van Karel V, geeft toelating aan Johannes Mermans, pastoor van het Turnhouts Begijnhof, om een testament te maken; hij mag zijn bezit echter niet overmaken aan 'geestelycke personen, kloosters, kercken, godshuijse'. Gezien begijnen geen 'echte' religieuzen waren en niet tot een kloosterorde behoorden kan verondersteld worden dat pastoor Mermans bij testament goederen aan de begijnen van het Turnhoutse begijnhof kon schenken. Dit heeft hij overvloedig gedaan met de stichting van het Sint-Jansconvent.*

Archief van het Begijnhof van Turnhout - bewaard in het Stadsarchief van Turnhout, 28 x 42 cm, perkament en rond zegel (diameter 11,4 cm) aan perkamenten staart in rode was ingebed

Carel, by de gratie Gods Coninc van Castillen, van Leon, van Aragon, van beyde Cecillen, van Jerusalem, van Navarre, van Grenade, van Tolleden, van Vallentiën, van Galliciën, van Mallorc ende van Seville, van Sardinie, van Cordube, van Corsice ende van Murcia, van [Jaën] van de Algarve, van Algesiras, van Gibraltar, van de Eylanden van Canarie, van Indië soo Orientale als Occidentale, vande Eylanden ende vander Vastelanden van de zee Oceane, Artshertoge van Oosterycke, Hertoge van Bourgongen, van Lothrijcke, van Brabant, van Limborg, van Luxembourg van Gelre ende van Milaene, Grave van Habsbourg van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgundië, Palsgrave van Tirol, van Hongarie ende van Loterink, Prince van Swave, Marckgrave des heylig rijcs van Roomen, Heere van Salins ende van Mechelen, Dominateur in Asien ende Affricken, aen alledegene die dese tegenwoordige letters sullen sien oft hooren lesen salut.

Doen te weten dat wy ontfangen hebben de supplicatie van Joannes Mermans [Bb] ende pastoir vanden Beggijnhoff binnen de Stadt ende Vrijheijt van Turnhout, hebben des selven supplicant geoorloft, gewillecoert ende geconsenteert hebben, oorloven, willecoren ende consenteren uijt sonderlinge gratie by desen voor ons, onse erfven ende naecommelingen Hertogen ende Hertoginnen van Brabant, dat supplicant op ende van alle syne goede die hy tegenwoordelyck in onsen Lande van Brabant, Limbourg ende andere van Overmaese heeft eensamentlycke oock die sy by versterve, coope, gifte oft anderssints indes selven onsen lande van Brabant, Limborg ende andere van Overmaese naermaels vercrygen sal, soo wel van sine leengoeden van ons, ons erfven ende naecommelingen als Hertogen van Brabant ende van onse Vassalige oft Smaelheeren te leen gehouden als oock van syne eygen

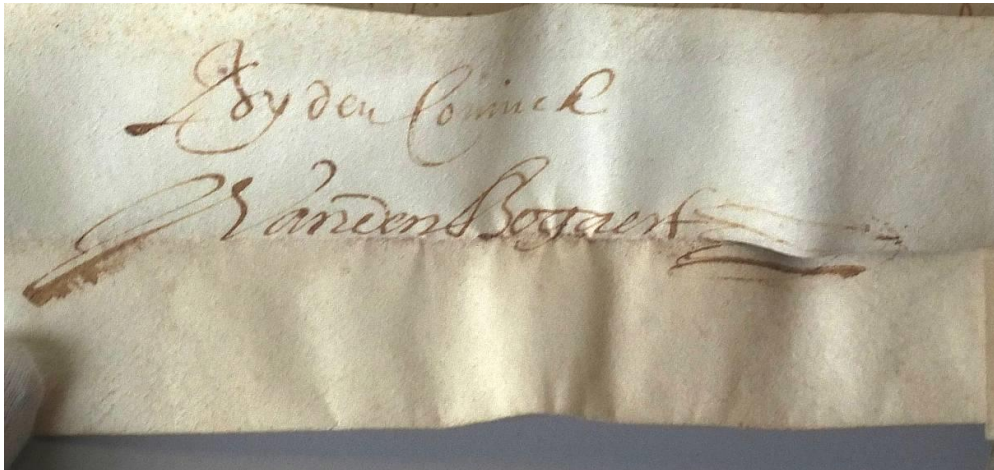
goederen, erfgoederen, chijnsgoederen, haeffelycken goederen, vercregen goederen ende alle andere goederen die syn oft wesen mogen sal mogen maecken ende ordonneren syn testament oft vuytsterste wille tsij voor notaris ende getuijgen, voor schepenen, voor stadthouder, mannen des leenen oft [anderssinds] daert behooren sal ende by desselvde testamente syne voors goeden int gehele oft in deele maecken, geven, overlaten oft erfvelycke oft lyfrente daer op bewijsen syne vrienden, magen ende andere daer ende alsoo dat hem gelievig ende goet duncken sal ende dat altoos mogen meerderen ende minderen ende veranderen alles naer syner geluste ende goedduncken , ende 't voors syn testament oft uystersten wille welcke hy alsoo maecken sal oft alrede ghemaect hebben mag hebben wij geconfirmereert, gewillecoert ende geapproveert hebben, confirmeren, willcoren ende approberen van als nu voor also dan met dese onsen brieve voor ons, onse erfven ende naecommelingen voors, willende dat 't selve van machten ende van waarde blijve ende gehouden worden d'eeuwigen daags, ende dat syne voirs goederen ende ende insgelijks die voors renten ende commeren daerop volgend syns voors vrienden, magen ende anderen die hy by deselfde syns testamente gegeven ende gemaect oft gelaten sal hebben inder voegen ende manieren oft sy voor den Heeren Hove ende naer der bankenrecht daer af die voors goederen gehouden ende onder gelegen syn daer inne gegoet ende geërft waren behoudelycke dat nae des supplenten aflijvighyt die gene die [des] supplicant syns voirs goede oft rente daerop alsoo sal hebben gemaect ende gegeven oft gelaten soo verre sy die aenvaerden willen gehouden sullen syn die selve goeden oft renten t'ontvangen ende voors

[] ons ende die Smalreheeren schuldich syn van [] verstande dat dese voors suppliant by syn voors testament oft vuytsterste wille nijet en sal mogen disponeren van syne voors leengoeden oft erfvelycke goeden in ons voors landen van Brabant ende van Overmaese gelegen tot behoeff van eenige geestelycke personen, kloosters, kercken, godshuijse oft andere doode handen in eenige manieren.

Ontbieden daeromme ende bevelen onse Stadthouder van onsen Land ende alle andere onse ende onser Vasallen oft der Smaelreheeren, Richteren, Justiciereren, Officiereren, dienaren, mannen van Leene, schepenen, laeten ende andere ondersaten ons Landts van Brabant [ende onse] Stedehouderen nu synde ende naermaels wesende ende alloe andere die dit enighsints aengaen moge ende elcken van hen besonder dat sy den voors suppliant van deser tegenwoordiger gratie oorlove, consent, confirmatie ende approbatie peijslyck ende vredelyck doen ende laten genieten ende voorts des voors testament d'welck hy inder manieren voors maecken sal oft alrede gemaect mogen hebben voor goet, vast, gestendig ende van waerde houden ende doen houden t'eeuwigen dagen, doende de genen die den selven suppliant in toecomenden tyden in eeniger manieren niettegenstaende eenige costuymen, gewoonten van stedelyck oft landsrecht ter

contrariën, want ons alsoo gelieft, ende des toirconden hebben Wy onsen grooten segel hier aen doen hangen.

Gegeven binnen onse Stadt Brussele des twintigsten october XVI achtentachtich ende van onsen Rijcke [het] [drijentwintichst Ch]

op de plyke :

by den coninck
J Vandens Bogaert
octroy om te moghen testeren

Bespreking

Wie was Karel II?

Koning Karel II van Spanje (°6 november 1661 – † 1 november 1700), in titel heerser over de Zuidelijke Nederlanden (1665 – 1700), was de laatste hertog van Brabant die rechtstreeks afstamde van Karel V. Op dit schilderij wordt de krachteloze, ziekelijke monarch (bijgenaamd de behekste, of de waanzinnige) afgebeeld met het pompeuze gewaad en embleem van de orde van het Gulden Vlies (schilder: Juan Carreño de Miranda).

Koning Karel II, de laatste Spaanse Habsburger, was de zoon van koning Filips IV van Spanje en aartshertogin Maria Anna van Oostenrijk, dochter van keizer Ferdinand III. Gezien de Habsburgers 'verkozen' te huwen met neef of nicht - Filips IV was de nonkel van Maria Anna van Oostenrijk - lagen deze incestueuze huwelijken waarschijnlijk aan de basis van Karel's geestelijke en lichamelijke handicaps. Alle uiterlijke kenmerken die typisch waren voor de leden van het huis Habsburg waren in hem overdreven vertegenwoordigd. Hij kon maar nauwelijks lopen, zijn hoofd was buitensporig groot, zijn onderkaak stak zover uit, dat hij zijn voedsel niet kon kauwen. Zijn tong was zo groot, dat hij nauwelijks kon spreken. Simon Winder omschrijft het als volgt: 'deze meelijwekkende man was de laatste vrucht van het genetisch experiment van generaties lange Habsburgse inteelt'. Bovenop al zijn geestelijke en lichamelijke handicaps leed hij ook aan aangeboren syfilis, een erfenis van zijn vader.

De Habsburgse familie had nooit gedacht dat Karel de kroonprins zou worden.

Maar, hoewel Filips IV uit twee huwelijken 13 kinderen had, werden er maar 4 ouder dan 16 jaar. Dit waren: uit het eerste huwelijk kroonprins Balthasar Karel van Spanje (werd vermoedelijk vermoord in 1646) en Maria Theresia, de echtgenote van koning Lodewijk XIV van Frankrijk en uit het tweede huwelijk Margaretha Theresia Maria die met keizer Leopold I huwde, en Karel, de enige overgebleven mannelijke erfgenaam. Wegens impotentie zal hij ook de laatste Spaanse Habsburger zijn.

Voor Spanje was het al rampzalig dat een zowel geestelijk als lichamenlijk gehandicapte het zo moeilijk bestuurbare rijk zou moeten leiden en verdedigen. In feite heeft de Habsburgse familie nooit verwacht dat Karel lang genoeg zou leven om zijn vader op te volgen. Maar Karel was nog geen vier jaar toen Filips IV in 1665 overleed. Vanwege zijn leeftijd trad zijn moeder als regentes voor hem op en dat zou ze met een jaar onderbreking blijven doen tot haar dood in 1696, dus ook toen Karel meerderjarig was. Tot het overlijden van de koningin- moeder is hij weinig (niet) bij het bestuur van de toen al afgeslankte Spaanse Nederlanden betrokken geweest. Het was zijn moeder samen met haar biechtvader en onbekwame raadgever, pater Nithard SJ, die de 'landvoogden' van de Spaanse Nederlanden aanstelde. In 1685 werd Don Francisco Antonio de Agurto y Salcedo, markies van Gastañaga, die aan verscheidene veldslagen in de Nederlanden had deelgenomen en dus alleszins de 'Vlaamse en Brabantse slagvelden' kende, tot landvoogd ad interim (gouverneur général ad interim) en kapitein-generaal benoemd. Hij deed zijn intrede in Brussel op 2 februari 1686 en behield deze functie tot 1692. Het bovenvermelde charter, gedateerd op 20 oktober 1688, moet dus tijdens zijn bewindsperiode in Brussel opgesteld zijn. Of hij hierbij aanwezig was wordt niet vermeld, koning Karel II was er toen zeker niet hij is nooit in Brussel geweest.

Toelichting bij de tekst

De tekst van dit charter is te plaatsen in het begrippenkader en de bestuursgewoonten van het zeventien eeuwse Hertogdom Brabant. De eerste alinea van het charter kan men omschrijven als het visitekaartje van Karel II.

Pastoor Mermans dient een verzoek (supplicatie) in om een testament te mogen maken.

Op zich komt dit ons nu als verwonderlijk over, maar indertijd was het eigendomsbegrip gevarieerder en minder absoluut dan heden. Inderdaad werd een onderscheid gemaakt tussen :

1. leengoederen : hier moest de leenheer zijn instemming geven;
2. de "eigen" goederen;
3. de erfgoederen; deze konden van vaders- of moederszijde stammen, en moesten als regel na overlijden terugkeren naar waar ze vandaan kwamen;
4. cijnsgoederen : hier moest de erfpachter of laat een jaarlijkse cijns en/of erfpacht betalen, en bij overlijden van de erf verpachter diende die erfgenaam die de erfpacht toegewezen kreeg deze te melden - te "bewijzen" - aan de erfpachter;
5. verkregen goederen : bijvoorbeeld uit schenking, maar waar de eventuele voorwaarden van de schenking moesten gerespecteerd worden.

Naast het voornoemde onderscheid tussen goederen bepaalde de stand van een persoon zijn rechten en (on)vrijheden, en ook welke rechtbank of rechtsprekend lichaam bevoegd was. Het beginsel dat elke burger gelijk is voor de wet was nog niet aan de orde: er waren vrije poorters, maar evenzeer nog feodale hoven - laathoven genaamd - en dus ook nog vazallen, leenheren en leenmannen, laten, en de lage adel die ook "smalheren" of 'smaelreheeren' werd genoemd. Ook zij dienden desgevallend de testamentaire beschikkingen uit te voeren binnen hun rechtsgebied en rechtsbevoegdheid.

In de maatschappij stonden verschillende rechtssystemen - feodale, kerkelijke maar ook stedelijke - naast elkaar wat geïllustreerd wordt door de toen gebruikte juridische omschrijving '*ongepoertert, ongheclerct ende onghevryt*' wat verwijst naar het recht van vrijwaring kan invoeren als poorter van een stad, of als geestelijke of als onvrije man, en dit ongeacht '*onder wat heren datmen hem vonde daer verghent mede te behelpene*' d.w.z. onder welke heer (en dus heerlijkheid d.w.z. met eigen rechtsbevoegdheid) hij zich ook zou bevinden.

Het opmaken van een testament was één zaak, de beschikkingen uitvoerbaar maken een gans andere opgave.

Hoe werd een testament gemaakt ?

Dit kon in aanwezigheid van getuigen, waarbij een klerk optrad in de hoedanigheid van "*notarius publicus*" en de tekst opmaakte.

Ook voor de schepenbank (die het zgn. bankenrecht toepaste) konden erf regelingen vastgelegd worden, evenals voor een laathof.

De Hertog willigt het verzoek van Pastoor Mermans in met weliswaar één beperking : niet overlaten aan '*geestelycke personen, kloosters, kercken, godshuijse oft andere doode handen in eenige manieren*'.

Daar kerkelijke instellingen als regel vrijgesteld waren van belastingen wilde men hiermee voorkomen dat enige belastbare basis zou verdwijnen; de notie 'belangen van de schatkist' is dus niet nieuw. Misschien wisten ze niet meer dat op 1 juli 1547 keizer Karel V de vrijheid van beden bevestigd had en dat de Turnhoutse begijnen toen (nog) geen belastingen moesten betalen. Tot slot, wegens de veelheid van rechtsposities en rechtsstructuren, wordt alle gezagsdragers en ambtenaren van het Hertogdom bevolen: '*dat sy den voors suppliant van deser tegenwoordiger gratie oorlove, consent, confirmatie ende approbatie peijslyck ende vredelyck doen ende laten genieten ende voorts des voors testament d'welck hy inder manieren voors maecken sal oft alrede gemaect mogen hebben voor goet, vast, gestendig ende van waerde houden ende doen houden t'eeuwigen dagen ...*' en dit '*niettegenstaende eenige costuymen, gewoonten van stedelijk oft landsrecht ter contrariën*'

Waarmee ten overvloede bevestigd wordt dat het beginsel dat elke burger gelijk is voor de wet nog niet aan de orde was toen.

Jef Van den Bergh, Hugo Vanden Bossche

Bronnen

Biographie nationale de Belgique. Tomes 1(1866) en 4 (1873). Académie Royale de Belgique, Thiry – Van Buggenhoudt, H., Imprimeur- Éditeur, Brussel. .

De Schryver R. (1996) *De Zuidelijke Nederlanden (1648- 1780)*. In: *De gouden delta der Lage Landen. Mercator Fonds, Paribas, Antwerpen. p; 229 -230.*

Diez del Corral L. (1985) *België, Spanje en Europa*. In: *Luister van Spanje en de Belgische steden 1500 – 1700. Deel 1 Europalia 85 España. Gemeentekrediet. p. 32.*

Lottin A. (1985) *Spanje en de Zuidelijke Nederlanden: twee eeuwen gemeenschappelijke geschiedenis*. In: *Luister van Spanje en de Belgische steden 1500 – 1700. Deel 1 Europalia 85 España. Gemeentekrediet. p. 83.*

Vanden Bossche H. (2013) *Begijnen, begijnhoven en het begijnhof van Turnhout*. vzw De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout en Brepols Publishers, Turnhout.p.88 - 89.

Winder S. (2014) *Danubia Een persoonlijke geschiedenis van het Habsburgse Europa*.
Uitgeverij Unieboek. Het Spectrum, Antwerpen.